

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/02/tisza-istvan-ket-korszak-hataran-06-03-11/>

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III

Tisza István, két korszak határán

(2015. október 30.)

A *Bethlen István és kora*, valamint *Az első világháború következményei Magyarországon és Európában* című tanácskozások után (utóbbiról 2014. évi 2-4. számunkban beszámoltunk)¹ 2015. október 30-án új témához érkezett a Tudományos konferenciák az Országházban sorozat. Tisza István politikájának felidézését ugyan nem indokolta évforduló – halálának, pontosabban meggyilkolásának 100. évfordulója 2018-ban lesz –, de Kossuth téri szobrának közelmúltbeli újraavatása és a 2014 óta folyó világháborús visszaemlékezések alapot adnak arra, hogy személye és kora megint reflektorfénybe kerüljön. A teltházas tanácskozás bizonyította a témaválasztás indokoltságát.

A rendezvényen – mások mellett – jelen volt dr. Boross Péter volt miniszterelnök, miniszterek és politikusok; a konferencia fővédnöke pedig Kövér László, az Országgyűlés elnöke volt. Az előadók

között a Magyar Tudományos Akadémia több tagja is szerepelt, akik bemutatták például a Tisza Istvánt és ellenfeleit, az akkori magyarországi nemzetiségeket és a Nagy Háborúban betöltött szerepét.

Ki volt valójában Tisza? Hogyan viszonyult kortársaihoz? Kik voltak a legádázabb ellenfelei? Miért olyan ellentmondásos a megítélése? Miért volt megrögzött „'67-es”? Mi okozta a pálfordulását? Mik voltak a hibái, mi volt a legfőbb erénye? Konzervatív vagy liberális értékrendje dominált gondolkodásában? Reálpolitikus vagy álmodozó? – ezekre a kérdésekre keresték a válaszokat a *Tisza István, két korszak határán* című konferencia előadói.

A szervezők megadták a módját: a programban tíz előadás szerepelt, az előadók reggeltől késő délutánig adták egymásnak a szót. És bár a helyszín – az Országház felsőházi ülésterme – nem is lehetett volna ünnepélyesebb, a nap célja – ahogyan *ifj. Bertényi Iván* fogalmazott – határozottan nem a Tisza-kultusz verbális szobrának felállítása, hanem az egykori miniszterelnök politikájának és hatásának több szempontú tárgyalása volt.

A tanácskozást a konferenciát szervező Országgyűlési Hivatal Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága nevében *Bellavics István* igazgató nyitotta meg, majd *Simicskó István* honvédelmi miniszter köszöntötte a résztvevőket. A délelőtti ülészak levezető elnöke *Gergely András*, a Károli Gáspár Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történettudományi Intézetének egyetemi tanára volt, míg a délutáni előadásokon *Schlett István*, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetének professor emeritusa elnökölt.

A haza mindenek előtt

Bellavics István köszöntőjében arról beszélt: Tisza István tevékenységének aktuális kérdése, hogy lehetséges-e megállítani azokat a „folyamatokat és erőket, amelyek végkifejlete nemzetünk és kultúránk szempontjából kiszámíthatatlan”. Szerinte Tisza István azon fontos történelmi személyiségek körébe tartozik, akik ismerték a legfontosabb parancsot: „*Mindent mindig adj oda a hazádnak!*” Jelleme egyik fontos tényezője volt a hazaszeretet a határozottsággal, a döntésképesseggel és a bátorsággal kiegészülve. Ugyanakkor a kor, amelyben élt és dolgozott, olyan súlyos kihívások elé állította, hogy nem hozhatott meg más döntéseket, mint amelyeket végül meghozott.

Tisza István a mai politikusoknak is példát mutatott

A kormányt képviselő Simicskó István honvédelmi miniszter szerint Tisza István kemény, de „sportszerű” ember volt, akinek személyét, gondolkodását érdemes tanulmányozni, mert attól a ma embere is bölcsőbb és okosabb lesz. A miniszter felidézte, hogy az egykori miniszterelnök még frontszolgálatot is vállalt az első világháborúban, hogy első kézből szerezzon tapasztalatokat. Ugyanakkor ez példamutatás is volt a kor politikusainak, és bátor tett az emberek szemében – tette hozzá. „*Életével példát mutatott sokunknak, a ma politikusainak is például felelősségvállalásból és bátor kiállásból, s ezek azok a fontos, emberi karakterjegyek, amelyek szerintem időtállóak kell, hogy legyenek*” – mondta, hozzátéve, hogy erre kell oktatni a gyerekeket is. Szólt arról is, hogy most is egy „zavaros” időszakot élünk, ezért nagyon fontos a tisztánlátás, amiben a történészek sokat segíthetnek. A tárcavezető rámutatott: az egykori miniszterelnök három merényletet is túlélte, végül a vértelen öszirózsás forradalom egyetlen áldozata lett, amikor katonák végeztek vele otthonában. „*Azt hiszem, hogy ő maga is úgy érezhette, valahol sorsszerű volt ez, hiszen a karakteres kiállás sok esetben nem talál megértésre, és a háború okozta traumák is nagyon feltorlódtak akkorra*” – mondta, azzal együtt, hogy halála körül máig sok tisztázatlan kérdés van. Márait idézve mondta a korról: „*A világ nemcsak fényes és sötét, de sokszor zavaros is.*”

Tisza István, a „régí vágású liberális” nem vált demokratává

A történész előadások sorát ifj. Bertényi Iván, a Bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója, az ELTE BTK Művelődéstörténelmi Tanszékének tanára, az MTA BTK Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársa, a szakmai tanácskozás főszervezője nyitotta meg. *Tisza István, egy szabadelvű világ konzerválója* című előadásában leszögezte, hogy gyakran az indokoltnál rosszabb megítélés – vagy éppen a felejtés – sújtja a dualizmus magyar politikai elitjét. Ez azért van, mert a korszak mégiscsak egy világháborúval, majd egy közel végzetes országcsonkulással zárult, onnan visszatekintve minden feketébbnek látszik. Pedig Bertényi szerint Tisza István születésekor (1861) Magyarország periférikus, politikai bizonytalanságban létező, tőkehiányos és fejletlen ország volt, 1903-as első

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III: Tisza István, két korszak határán (2015. október 30.)

miniszterelnökségére azonban az évszázados elmaradottságát jórészt ledolgozó, komoly ipari teljesítménnyel és egy modern metropolisszal (Budapest) rendelkező állam lett.

A történész szerint Tisza rendelkezett a vezető szerephez szükséges „kellékekkel”: kimagasló értelmi képességét mutatja, hogy már 14 évesen érettségi vizsgát tett, édesapjától, a korábbi miniszterelnök Tisza Kálmántól rengeteg tapasztalatot és küldetés tudatot szerzett. Szellemi fölényét ellenfelei is elismerték. Ahogy egyikük fogalmazott: Tisza István olyan, mint egy Mária Terézia korabeli komód, aminek minden fiókja tele van tudással.

Bertényi szerint kétségtelen, hogy Tisza nézetrendszerének alapja a XIX. századi liberalizmus volt. *„Az első világháborúig a reformkorban gyökerező, liberális identitású politikai elit irányította Magyarországot, ebből Tisza sem lógott ki”* – mondta. Mai fogalmainkkal furcsa, de a választójog kiterjesztésének megakadályozása és a földosztás ellenzése belefért az akkori liberalizmusba, ezt nemcsak magyarországi, hanem európai példákra is láthatjuk. Tisza vallotta a magántulajdon szentségét és az állami beavatkozásoktól mentes gazdasági verseny fontosságát. Tény, hogy nem voltak tapasztalatai a nagyvárosi nyomorról, de a társadalombiztosítási rendszer kiépítéséért tett lépései cáfolják a tézist, hogy teljesen érzékeltlen lett volna erre a kérdésre.

A nemzetiségi kérdésben Tisza ragaszkodott a magyar szupremáciához és a magyar kultúra fölényéhez, de szembeszállt a korban terjedő sovinszta nézetekkel, hajlandó volt érdemben tárgyalni a nemzetiségek képviselőivel. *„Ne azt várjuk a románától, hogy renegát legyen, hanem hogy legyen jó román és jó magyar hazafi egy személyben”* – idézte az egykori miniszterelnököt a kutató.

A történész szerint bár Tisza István a magyar politikusok többségével ellentétben *„képes volt legalább részben és időlegesen európai összefüggésekben gondolkodni”* az első világháború vérzivatarában, *„hatalma és befolyása már nem terjedt ki arra, hogy ezeket a világtörténelmi erőket befolyásolni tudja”*. A németekkel kötött szövetség így olyan áldozatokra kényszerítette Magyarországot, amelyek nem voltak azonosak nemzeti érdekeivel – mondta az előadó.

Bukása ugyanakkor Bertényi Iván szerint, a XX. század, a „tömegek századának” beköszöntével bizonyos értelemben törvényszerű volt. Tisza a régi rendhez ragaszkodott, a XIX. századi politikai nemzet alapján állt, amikor épp beköszöntött a tömegek és az etnikai nemzetek rivalizálásának kora.

Ádáz ellenségek és párbaj

Pesti Sándor, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet intézetvezetője Tisza István parlamentarizmus körüli küzdelmeit elemezte, *„Tisza István küzdelmei a parlamentarizmus körül”* című előadásában. Pesti szerint nem véletlen, hogy Tiszára durván megosztó politikusként emlékezünk, hiszen teljességgel érzékeltlen volt minden kritikára, nem tűrte az ellentmondást, ezek a személyiségjegyek politikai hatalommal párosulva párbajokig és merényletkísérletekig fajuló ellenségeskedésekbe sodorták.

Tisza volt az első, aki erőszakot alkalmazott az Országgyűlésben – emlékeztetett Pesti. A Tisza-korhoz még egy „leg” kötődik: a magyar parlamentarizmus történetének legvitatottabb pontja, az úgynevezett zsebkendőszavazás, amely

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III: Tisza István, két korszak határán (2015. október 30.)

egyfajta antiparlamentáris csínyként vonult be a történelembe. Tisza beszéde után lobogtatta a zsebkendőjét, ide-oda fordult, papírokat rakosgatott, majd elindult lefelé. A jelre Perczel Dezső házelnök csendben azonnali szavazást rendelt el a Daniel Gábor által benyújtott házszabály módosító javaslatról, amelynek egyértelmű célja a parlamentet megbénító ellenzéki obstrukció letörése volt. Minden gyorsan történt, ilyen rövid idő alatt kizárt, hogy fel tudta volna tenni a kérdést, hitelesíteni a jegyzőkönyvet és felolvasni a királyi indítványt. Több „törvénytelen” elemet is tartalmazott az ügy, például maga a szavazás 21 óra után zajlott le, nagy volt a káosz, hitelesen nem történhetett volna meg a szavazatszámolás sem, hiszen mindenki állt (akkoriban az igen szavazat esetén felállt a képviselő, ülve maradása a nemet jelképezte). Az egy hónappal később újra összeült parlamentben hatalmas verekedés tört ki, ütötték a darabontokat is, akik egyes napilapok beszámolóí szerint túrték, míg mások szerint viszonozták a pofonokat.

Bár Tisza célja a parlament hatékonyabbá tétele volt, de míg Széll Kálmán miniszterelnök a századfordulón még az ellenzékkel való tárgyalásos úton való megegyezést tartotta fontosnak, addig ő miniszterelnökként a házszabályok szigorítását, az obstrukció letörését, az egészséges parlamenti élet megteremtését tűzte ki célul. Pesti szerint ez főként Ferenc Ferdinánd törekvései miatt történhetett, ugyanis a trónörökös trónra kerülése esetén akár meg is szüntethette volna a magyar parlamentet.

Székely Tamás történész (MTA BTK Történettudományi Intézet) „Tisza István és ellenfelei” című előadásában a politikus ellenfeleit elemezve lényegében a fentieket egészítette ki. „*Mintha kereste volt a konfliktusokat*” – értékelt. Persze nem kell öncélú hadúrként elképzelni, a „dobokai basának” hívott Bánffy Dezsőhöz képest például Tisza István egészen toleráns úriember volt. Székely számba vette az egykori miniszterelnök jelentősebb vitapartnereit: a polgári radikálisokat, akik elkeseredett politikai harcot vívtak vele; Apponyi Albertet, akivel a haderővitában és a nemzetiségi kérdésben különbözött össze (és itt Apponyi volt a radikális: hazája iránt nem eléggé elkötelezett politikusnak nevezte Tiszát, amiért tárgyalt a románokkal); ifj. Andrassy Gyulát, akivel közigazgatási és uniós kérdésekben vívott csatát. (Andrassy egy időszakban hajlott a birodalom trialista átalakítására, amit Tisza nem fogadott el). Aztán ott volt Tisza és Károlyi Mihály, a „vörös gróf” legendásan rossz kapcsolata.

A miniszterelnök ellenfeleit nem lehetett egy kalap alá venni, hiszen igen heterogének voltak, sokszor egymás ellen is harcoltak. Tisza mintha örült volna, ha a fél világot maga ellen haragíthatta, mondták róla. Politikáját a legtöbb nemzetiségi vezető elutasította, hiszen nem kapták meg az autonómiát, a nemzetiségi jogfosztás egyik alakja lett, pedig szabadelvűként a korlátozott jogkiterjesztés híve volt, s relatíve engedékeny volt a nemzetiségi kérdésben.

Hogyan lehet, hogy négy gróf, közel azonos háttérrel és neveltetéssel ennyire ellentétesen gondolkodott, ennyire megbénította a korszak belpolitikai életét? – tette fel a kérdést Székely. Tisza István és három fő ellenfele, Apponyi Albert, Ifjabb Andrassy Gyula és Károlyi Mihály állandó harcot vívtak.

Apponyi Albertől elmondta, hogy Tisza legrégebbi ellenfele volt, amennyire keményfejű volt, annyira tisztelte is a miniszterelnököt. Ifjabb Andrassy Gyuláról beszélve kifejtette, hogy szerinte nem tudta megugrani az apja által igen magasra tett mércét. Andrassy az értelem, Tisza a tett embere volt, Andrassy okosan, Tisza merészen

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III: Tisza István, két korszak határán (2015. október 30.)

gondolkodott, magyarázta Székely. Szinte minden, a korszakot megosztó kérdésben konfrontálódtak, kettőre tért ki: a választójogi és a közigazgatási vitákra. Andrássy plurális választójogot akart, a jövedelmek és a műveltség több szavazatot jelentett volna, Tisza mereven ragaszkodott a konzervatívabb állásponthez. Tisza a vármegyei reformok szükségességét hangsúlyozta, egyfajta centralizációt kívánt, mivel a vármegyei berendezkedést összeegyeztethetetlennek vélte a modern közigazgatással, Andrássy azzal vádolta, hogy egyeduralomra akar törni.

Károlyival legendásan rossz volt a kapcsolata Tiszának. Nem a vörös grófról, hanem a háború előtti „szürke” grófról mondta el gondolatait Székely. Kifejtette, az 1912-es véderőtörvény miatt romlott meg teljesen a kapcsolat, a 14 évvel fiatalabb Károlyi nem volt hajlandó kezét fogni Tiszával, ami miatt párbajra is sor került.

A józan politikus

Maruzsa Zoltán, miniszteri biztos, az Oktatási Hivatal vezetője, az ELTE BTK Történelmi Intézetének tanára „*Tisza István külpolitikai nézetei*”-t elemezte. Mint elmondta, az államférfi külpolitikai nézeteit többek között a kiváló neveltetés, az apai örökség, a külföldi tanulmányok, valamint a közéleti szereplés befolyásolta. Tisza politikai gondolkodásának középpontjában Magyarország integritásának és szuverenitásának megőrzése állt, ezt kortársaival együtt a következő feltételek teljesülése esetén látta garantálnak: orosz pánszlávizmus fenyegetésének elhárítása, szövetség a Német Birodalommal, Szerbia ellenőrzése egy balkáni szövetséges politikával, Románia mint szövetséges ellenőrzése. Maruzsa szerint nem lehetett alternatívája a német szövetségnek a geopolitikai helyzet, mégpedig az orosz pánszlávizmus, valamint Ausztria német lakossága miatt. A „'67-essége” nagyban a külpolitikai lehetőségek mérlegeléséből fakadt.

Tisza külpolitikai aktivitása első miniszterelnökségének időszakában lényegében érdektelen volt, hiszen jórészt a belpolitikával volt elfoglalva. Később is ez volt jellemző, a fordulat az 1912. november 8-i aradi beszédében következett be, amelyben kifejtette, hogy a balkáni háborúk felborítják a status quo-t. Valóban reálpolitikus volt, az 1913–14-es Román Nemzeti Párttal való tárgyalásait sokan nem nézték jó szemmel, pedig jól látta, hogy a szláv tengerben az érdekközösséget a nem szláv nemzetiségű románokkal lehet megtalálni.

Az orosz forradalmi fordulatot pozitívan értékelte Tisza, hiszen a nagy keleti ellenfél, aki miatt – mint egyik 1917-es beszédében is kifejtette – belépett a Monarchia a háborúba, „kiesett”, a német Mittel-Europa terv és a spái szerződés kapcsán pedig bátran hangsúlyozta a függetlenséget és a szuverenitást. Kitért az 1918. október 17-i beszédére, amely korántsem arról szólt, hogy „ezt a háborút elvesztettük”, hanem a jövőről beszélt. Maruzsa szerint megingott '67-es alapja, sejtette a hallgatósága felé, hogy szakítani kell Ausztriával. 1918 októberében megmutatta külpolitikai gondolkodásának pragmatista, alkalmazkodó vonásait, rendelkezett vízióval az 1918-as események utáni időszakra is. Valószínűleg ezért is távolították el ellenfelei a hatalomból.

Szarka László, az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, a Selye János Egyetem docense „*Tisza István, háborús miniszterelnök*” című előadásában az államférfi történelmi helyének megtalálására tett kísérletet. 1914 nyarán, a hadüzenet idején még éljeneztek a politikust, később már átkozták a lövészárkokban, egyesek a régi

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III: Tisza István, két korszak határán (2015. október 30.)

Magyarország utolsó heroikus tevékenységével, mások pedig a vérfürdővel kapcsolták össze, fejtette ki az előadó.

Az általa diktált napi 20-30 levéllel, sűrű utazásaival, aktív rendszerező munkájával, a legapróbb részletekre kiterjedő figyelmével messze a legaktívabb miniszterelnökünk volt, húzta alá Szarka. A háború idején, a könyörületes, sok tevékenységi körre kiterjedő munkássága azonban nem menti fel végzetes intézkedéseinek, téves következtetéseiének következményei alól, tette hozzá.

Szarka László szerint Tisza egyfelől képest volt a háború ideje alatt is biztosítani az állam megfelelő működését, másfelől parttalan politikai egoizmusa meggátolta, hogy pártközi együttműködések segítségével vehessen részt a béketapogatásokban.

Sok tekintetben Tisza másoknál messze józanabban látta a következményeket, ennek ellenére elutasított minden olyan elképzelést, amely esetleg hosszú távon a különbéketörekvések felé irányult volna. A fokozatosabb jogkiterjesztés mellett érvelt, de nem támogatta a választójogi vagy nemzetiségi reformokat. Ugyanakkor október 17-i beszédében az elszigetelődött és mindenkivel konfrontálódott Tisza, elismerte korábbi hibáit, és a jövő felé tekintett. Ám a vértelen forradalom egyetlen áldozata lett.

Szász Zoltán, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, az ELTE BTK Történeti Intézetének c. egyetemi tanára „*Tisza István és a magyarországi nemzetiségek*” című előadásában arról szólt, hogy a háború végén, halála előtt Tisza István megoldhatatlan helyzettel kellett, hogy szembenézzon. Ezt egy paradoxonnal érzékeltette: A birodalom fennmaradása megkövetelte a reformokat, ám a reformok érvényesítése veszélyeztette a birodalom fennmaradását. A folyamatokat a vereség csak katalizálta; az Osztrák–Magyar Monarchia győzelem esetén is előbb-utóbb válaszütt elé érkezett volna.

Tőkész László (az első képen), az ELTE BTK Történeti Intézetének tanszékvezető egyetemi docense „*A református Tisza István*” című előadásában az egykori miniszterelnök hitéről, református világnézetéről, felekezeti kötődéseiről beszélt.

Romsics Ignác (a második képen), az Esterházy Károly Főiskola BTK Történettudományi Intézetének egyetemi tanára Tisza István Bethlen Istvánhoz való viszonyát elemezte „*Tisza István és Bethlen István*” című előadásában. Kiemelte, hogy Tisza életében a két politikus több kérdésben (például a nemzetiségekkel kapcsolatos vitában) szemben állt egymással, ám később Bethlen István mégis a legnagyobbak közé sorolta Tiszát.

Tisza István recepciója

Gyurgyák János, az Osiris Kiadó vezetője Tisza István jobboldali hagyományban elfoglalt helyét elemezte előadásában („*Tisza István a jobboldali hagyományban*”) – bár kikötötte,

Konferenciák az Országház Felsőházi termében III: Tisza István, két korszak határán
(2015. október 30.)

hogy a tárgy meghatározását a politikai osztályozás miatt kevésbé tartja használhatónak. „Hülyéket nem olvasok” – indokolta, hogy miért nem tér ki részletesen a Tisza Istvánról szóló üres „serlegbeszédre” és különböző sajtókopók firkálmányaira.

Gyurgyák (az első képen) értékelése szerint sikerült anélkül visszahozni Tisza István személyét a közbeszédbe, hogy „a rémes Tisza-kultusz” csapdájába estünk volna. „*Tisza visszakерült a nemzeti pantheonba, többé-kevésbé arra a helyre, amivel a magamfajta liberális-konzervatív is egyet tud érteni*” – mondta. Szerinte ugyanakkor mai baloldalon még nincs minden rendben, ott szükség lenne egy komolyabb újraértékelésre mind Tisza

Istvánnal, mind a nemzeti kérdéshez való általános viszonyulással kapcsolatban.

Pók Attila (a második képen), az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos tanácsadója a baloldali Tisza-képekkel foglalkozó előadásában („*Tisza István a baloldali hagyományban*”) azt mondta, még ma is érződik a rendszerváltás előtti próbálkozás hatása, amikor egyfajta Horthy-előzménynek, merev konzervatívnak igyekeztek ábrázolni Tisza István miniszterelnökségét. „*Tisza baloldali kritikája ugyanakkor nem feltétlenül személyére, hanem a teljes establishmentre, a Monarchia egész rendszerére irányult*” – tettei hozzá az előadó. A történész szerint azonban a baloldali ítéletekben van olyan morális tartalom, amit ma is meg kell fontolnunk.

***

Összeállításunk a Múlt-kor 2015. október 30-ai tudósítása (<http://mult-kor.hu/tisza-istvan-ket-korszak-hataran-20151031?pldx=3>) és Borbás Barna Heti Válasz számára készített október 31-ei beszámolója (<http://valasz.hu/itthon/rettegett-vezeto-egoista-horthy-elozmeny-vagy-peldas-hazafi-ki-volt-tisza-istvan-115849>) alapján készült.

JEGYZETEK

¹ <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2014/12/az-első-világháború-következmenyei-magyarországon-es-europában-05-02-10/> (hivatkozási azonosító: 05-02-10)